

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА
Јове Илића 165, Београд

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФАКУЛТЕТА

Одлуком Наставно-научног већа Факултета политичких наука од 24. новембра 2016. године формирана је Комисија за преглед и оцену докторске дисертације кандидаткиње Бојана Димитријевић под насловом *„Препреке у запошљавању особа са телесним инвалидитетом у Србији“*, у следећем саставу: проф. др Мира Лакићевић, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, проф. др Марија Митић, ванредни професор у пензији, Филозофски факултет, Универзитет у Београду и проф. др Тамара Цамоња Игњатовић, ментор, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду.

Комисија је прегледала и оценила наведени докторски рад и на основу мишљења чланова Комисије подноси Наставно-научном већу Факултета политичких наука, Универзитета у Београду следећи:

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. ОСНОВНИ ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ И ДИСЕРТАЦИЈИ

Кандидаткиња Бојана Димитријевић рођена је 17. септембра 1984. године у Крушевцу. Након завршетка основне и средње школе, 2004 године, уписује Факултет политичких наука у Београду, смер- Социјална политика и социјални рад, на којем је дипломирала 2009. године, са просечном оценом 8,48 одбранивши дипломски рад на тему: *„Улога и значај персоналне асистенције у социјалној интеграцији особа са*

посебним потребама“ са оценом 10. Школске 2009/2010. године на истом факултету уписала је Мастер академске студије, смер- Социјални рад, које је завршила 2011. године, са просечном оценом 9,25. одбраном мастер рада на тему: *„Подришка породици као предуслов деинституционализације деце са инвалидитетом*“ са оценом 9.

Школске 2011/2012. године уписала је докторске студије на Факултету политичких наука у Београду, смер- Социјална политика и социјални рад. Кандидаткиња до сада није имала никакво радно искуство.

Бојана говори руски језик, поседује средњи ниво знања француског језика и основно пасивно познавање енглеског језика. Познаје основе рада на рачунару (Word-у, Excel-у, Power-Point-у и SPSS-у) као и поступак обраде текстуалних података у „Атутор-у“ рачунарском програму намењеном особама са инвалидитетом (вид асистивних технологија). Кандидаткиња се током досадашњег академског образовања континуирано усавршавала похађањем различитих едукативних програма, семинара и тренинга посвећених побољшању друштвеног положаја деце/особа са инвалидитетом, као и волонтерским ангажовањем у невладином сектору (Центру за самостални живот особа са инвалидитетом Србије- ЦИЛ, Удружењу студената са хендикепом-УСХ).

Током основних студија, у периоду април-мај 2007. године Бојана Димитријевић била је полазник семинара „Млади активисти“ спровођеног од стране „Центра за самостални живот инвалида Србије“- невладине организације у којој је кандидаткиња од августа 2006. до септембра 2009. године, била волонтерски ангажована као студент-сарадник. Бојанино волонтирање у „Центру за самостални живот инвалида Србије“ укључивало је активан рад у областима стратешког планирања, при чему је кандидаткиња током 2008. године била активно укључена у изради „Националне стратегије за младе“, учествујући и у радној групи „Животне шансе свих група младих и ризици од социјалне искључености и друштвене неједнакости“ приликом финалног дела израде овог стратешког документа. Вишемесечни рад на писању ове стратегије, као и Бојанино ангажовање током учешћа на бројним састанцима омладинским организацијама (првенствено КОМС-а), где је као представник ЦИЛ-а активно заступала интересе особа са инвалидитетом приликом креирања омладинске политике, показало је да се кандидаткиња интересује за рад на побољшању свих сегмената живота особа са инвалидитетом (ОСИ), дајући доста

конструктивних предлога како за унапређивање правног оквира у домену социјалне заштите ОСИ, тако и у сфери увођења инклузивног образовања и побољшања стандарда студената из ове популације.

У периоду 2009. до 2011. године Бојана Димитријевић била је полазник више семинара посвећених побољшању положаја особа са инвалидитетом, међу којима као најзначајнији можемо издвојити „самостално до дипломе“ реализован током децембра 2010. године у организацији „Удружења студената са хендикепом“. Кандидаткиња је у поменутом периоду присуствовала и на неколико конференција које је у оквиру пројекта „Растимо заједно“ организовао УНИЦЕФ у сарадњи са ресорним Министарством рада и социјалне политике, посвећених разматрању проблема деинституционализације деце и особа са инвалидитетом у Србији.

Као студенткиња докторских студија, Бојана Димитријевић је током 2012. године у периоду фебруар-мај учествовала у пројекту „Приступачност електронских информација и докумената државних органа за особе са инвалидитетом“ финансираног од стране Министарства технолошког развоја. У оквиру овог пројекта Бојана је тестирала доступност сајтова министарстава Републике Србије и на основу уочених пропуста тј. њихове недоступности особама које имају неки облик инвалидитета, у сарадњи са другим члановима пројектног тима учествовала у писању заједничких извештаја и давању препорука за даљи рад у циљу стварања потпуне доступности садржаја ових сајтова особама са инвалидитетом.

У периоду од октобра 2014. године Бојана је активиста „Удружења студената са хендикепом“ где редовно учествује у пројектним активностима чији је циљ упознавање младих са значајем прихватања социјалног модела хендикепа, социјалне димензије болоњског процеса, као и важности прихватања међусобних различитости у циљу стварања једнаких услова за академско образовање и побољшање друштвеног положаја свих младих који имају неки облик инвалидитета или се услед постојања неког хроничног обољења налазе у ситуацији хендикепа.

У „Удружењу студената са хендикепом“ Бојана Димитријевић је током децембра 2014. године била ангажована и као помоћни тренер приликом спровођења вршњачких

радионица у оквиру реализације пројекта „Регионална иницијатива за инклузију Србије“ финансираног од стране Министарства омладине и спорта Републике Србије.

Бојана Димитријевић је током фебруара 2016. године једну недељу волонтирала у Републичком заводу за социјалну заштиту.

Кандидаткиња је до сада је написала више стручних радова у којима се бави положајем особа са инвалидитетом а од уписа на докторске студије објавила је два научна рада:

- (2014) „Услуге у заједници као подршка родитељима у пружању дуготрајне неге деци са инвалидитетом“ У: И. Вујачић (ур), *Годишњак Факултета политичких наука 11*, Факултет политичких наука, Београд, стр. 113-130, UDC 364-786-053.2
- (2016) „Утицај конструкције родних улога на вишедимензионалну потчињеност жена са инвалидитетом“ У: Д. Симић (ур), *Годишњак факултета политичких наука 15*, Факултет политичких наука, Београд, стр. 177-194, УДК 305-055.2-056.26

Докторска дисертација кандидаткиње **Бојане Димитријевић** под насловом „*Препреке у запошљавању особа са телесним инвалидитетом у Србији*“ урађена је у складу са правилима Универзитета у Београду и Факултета политичких наука. Дисертација је обима 277 страна, укључујући и прилоге, стандардног је прореда и текста и величине фонта. Рад се састоји од Увода, два поглавља, Дискусије Закључних разматрања, списка коришћене литературе и прилога. Одабрану литературу од укупно 102 библиографске јединице сачињавају монографије, научни и стручни радови, законска и стратешка документа и 33 интернет сајта.

2. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДИСЕРТАЦИЈЕ

У формулацији предмета своје докторске дисертације кандидаткиња Бојана Димитријевић је пошла од анализе актуелног положаја особа са инвалидитетом (ОСИ) у Србији, односно чињенице да се припадници ове популације веома често сусрећу са различитим видовима баријера које смањују њихову могућност активног учешћа у кључним сферама друштвеног живота, што условљава да се као један од главних

проблема особа које имају неки облик инвалидитета а живе на територији наше земље, јави и дуготрајно одржање изузетно високе стопе незапослености. **Предмет истраживања** био је анализа ставова особа са телесним инвалидитетом о кључним узроцима изузетно високе стопе незапослености припадника ове популације, уз стављање посебног акцента на постајање субјективних фактора који доприносе смањеној мотивацији особа са телесним инвалидитетом да траже посао (нпр. могућност губитка права на неке материјалне надокнаде из домена социјалне заштите у случају заснивања радног односа, страх од дискриминације на радном месту и сл.). Кандидаткиња је испитивала перцепцију особа са телесним инвалидитетом о кључним препрекама које доприносе дуготрајном одржању високе стопе незапослености припадника ове популације у Србији, истражујући и постојање разлика у степену самоефикасности између запослених и незапослених особа са телесним инвалидитетом, као и утицај социјалне подршке на запошљавање припадника ове популације као фактора који може битно допринети повећању/смањењу мотивације незапослених особа са телесним инвалидитетом да траже посао.

Основни циљ докторског рада Бојане Димитријевић био је утврђивање постојања разлика у ставовима о кључним узроцима који доприносе дуготрајном одржању високе стопе незапослености особа са телесним инвалидитетом у Србији, посебно субјективних фактора који доприносе смањеној мотивацији незапослених особа са телесним инвалидитетом да траже посао, где је у оквиру тога поставила следеће посебне циљеве:

- Утврђивање ставова између запослених и незапослених особа са телесним инвалидитетом о (не)поштовању законских одредби о обавези запошљавања ОСИ
- Сагледавање ставова о утицају архитектонских баријера и предрасуда и (ауто)стереотипа о радној способности ОСИ на могућност запошљавања особа са телесним инвалидитетом у Србији
- Утврђивање ставова запослених и незапослених особа са телесним инвалидитетом о инклузивном образовању и образовној структури ОСИ као фактору отежаног запошљавања припадника ове популације у Србији
- Сагледавање утицаја развијености сервиса/услуга подршке за ОСИ и примене средстава асистивних технологија у Србији на могућност запошљавања особа са телесним инвалидитетом

- Утврђивање постојања разлика у доживљају самоефикасности у односу на запошљавање и радне способности између запослених и незапослених особа са телесним инвалидитетом које живе у Србији
- Сагледавање утицаја разлика у степену социјалне подршке на ставове о могућностима запошљавања особа са телесним инвалидитетом између запослених и незапослених припадника ове популације

Анализе актуелног положаја особа са инвалидитетом које живе у Србији, показују да упркос доношења бројних правних и стратешких докумената којима се у нашој земљи регулишу права ОСИ у сфери рада и радних односа, стопа незапослености припадника ове друштвене групе и даље је веома висока. Тако је на пример у Србији и након петогодишње примене “Закона о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом“ број запослених ОСИ порастао за свега око 2%, при чему је широко распрострањена тенденција запошљавања особа са лакшим врстама и/или степеном инвалидитета, што најбоље говори да је и поред добре законске регулативе, потребно предузети још читав низ различитих мера како би се особама са инвалидитетом омогућило равноправно учешће у сфери тржишта рада и постигли значајнији резултати на пољу повећања стопе запослености припадника ове популације у Србији. Истовремено, услед дуготрајне доминације патерналистичког односа друштва према особама са инвалидитетом (које се огледа и кроз њихово формално запошљавање у циљ стицања права на инвалидску пензију) удружено са различитим социјалним и психолошким баријерама, допринело је слабљењу мотивације особа са инвалидитетом да траже посао. Нажалост, чак и када заснују радни однос особе са инвалидитетом се неретко суочавају са различитим видовима дискриминишућег понашања, као и са проблемом недовољне прилагођености радног места њиховим потребама а неки подаци указују и да ОСИ понекад зарађују мање од својих колега без инвалидитета који раде на истим или сличним пословима, што као крајњу последицу има значајно смањење квалитета живота, како самих особа са инвалидитетом, тако и чланова њихових породица.

3.

ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ОД КОЈИХ СЕ ПОЛАЗИ У ИСТРАЖИВАЊУ

Имајући у виду претходну анализу проблема истраживања, дефинисани предмет и циљеве, Бојана Димитријевић је у раду пошла од следеће основне и шест посебних хипотеза:

Основна хипотеза: Особе са телесним инвалидитетом сматрају да постојање различитих социјалних и психолошких фактора доприноси отежаном запошљавању припадника ове популације у Србији.

Посебне хипотезе:

- **Хипотеза 1:** Особе са инвалидитетом опажају непоштовање законских одредби о запошљавању ОСИ као значајну препреку њиховом запошљавању.
- **Хипотеза 2:** Особе са телесним инвалидитетом опажају значајно присуство архитектонских баријера и ниску образовну структуру ОСИ као препреку њиховом запошљавању.
- **Хипотеза 3:** Особе са телесним инвалидитетом сматрају да постоји слаба развијеност услуга/сервиса подршке за ОСИ и недовољна примена средстава асистивних технологија које представљају препреке у њиховом запошљавању.
- **Хипотеза 4:** Особе са телесним инвалидитетом сматрају да распрострањеност предрасуда и (ауто)стереотипа о ОСИ представљају препреку њиховом запошљавању.
- **Хипотеза 5:** Незапослене особе са телесним инвалидитетом добијају мањи степен социјалне подршке чланова свог непосредног окружења, сматрајући је важним предусловом заснивања радног односа, него што то чине запослени припадници ове популације.
- **Хипотеза 6:** Незапослене особе са телесним инвалидитетом имају нижи степен самоефикасности (мање верују у сопствене

способности/капацитете да успешно одговоре на различите животне изазове/проблеме са којима се суоче) у односу на запослене припаднике ове популације, што може допринети и слабљењу њихове мотивације да траже посао.

Резултати истраживања у највећој мери потврђују општу и већи број посебних хипотеза. Кандидаткиња је успела да покаже да особе са телесним инвалидитетом проблем дуготрајног одржања високе стопе незапослености припадника ове популације у Србији, приписују постојању бројних социјалних и психолошких фактора који особама са телесним инвалидитетом смањују могућност активног и равноправног учешћа у сфери тржишта рада али у другим сегментима друштвеног живота.

Истраживање је показало да особе са телесним инвалидитетом као кључне факторе који доприносе дуготрајном одржању високе стопе незапослености припадника ове популације у Србији издвајају: постојање архитектонских баријера, широку распрострањеност предрасуда и (ауто)стереотипа о особама са инвалидитетом, недовољну развијеност услуга/сервиса за ОСИ, придајући значај и проблемима касног увођења инклузивног образовања, релативно слабе образовне структуре припадника ове популације у Србији, као и смањеној мотивацији самих ОСИ да траже посао. Међу припадницима ове популације влада и висок степен незадовољства актуелним законским одредбама о обавези запошљавања ОСИ, при чему су мишљења о досадашњим доприносима доношења и примене „Закона о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом“ на повећање броја запослених особа са телесним инвалидитетом веома подељена.

Посматрајући степен социјалне подршке коју особе са телесним инвалидитетом добијају од чланова свог непосредног окружења утврђено је да не постоје статистички значајне разлике између запослених и незапослених припадника ове популације, при чему је свега једна трећина особа са телесним инвалидитетом добијала помоћ од чланова свог непосредног окружења, приликом тражења посла. Показало се међутим, да незапослене особе са телесним инвалидитетом придају знатно већи значај мишљењима других о (не)могућностима њиховог запошљавања и подршци коју од њих добијају, него што су то у време док су и сами тражили посао чинили запослени припадници ове популације.

Истраживањем је у исто време утврђено и да су незапослене особе са телесним инвалидитетом недовољно мотивисане да траже посао, тако да упркос томе што припадници ове популације за себе сматрају да активно траже посао, чак једна трећина незапослених особа са телесним инвалидитетом током последњих годину дана нигде и није конкурисала за посао, док највећи број њих користи само један или два начина информисања о слободним радним местима.

Добијени резултати су показали и да не постоји повезаност између степена радног статуса особа са телесним инвалидитетом и степена њихове самоефикасности, при чему нису постојале ни статистички значајне разлике у перцепцији између запослених и незапослених особа са телесним инвалидитетом да ли је и у којој мери постојање инвалидитета утицало на степен њихове самоефикасности.

Када говоримо о положају особа са инвалидитетом на тржишту рада у Србији, резултати истраживања су показали да се припадници ове популације теже запошљавају у односу на лица са неким другим врстама инвалидитета (нпр. особе оштећеног слуха или лако ментално ометена лица), при чему је важно напоменути, да и међу запосленим особама са телесним инвалидитетом и међу припадницима ове популације који активно траже посао, доминирају особе са лакшим степеном инвалидитета.

4. КРАТАК ОПИС САДРЖАЈА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

У **уводном делу** кандидаткиња је образложила полазни истраживачки проблем, његову релевантност, значај теме, као и очекиване исходе.

Прво поглавље ТЕОРИЈСКИ ДЕО ПРЕДМЕТА РАДА сачињен је од шест делова, чинећи једну комплементарну целину. У првом делу овог поглавља, кандидаткиња је дала детаљне, прецизне дефиниције кључних појмова који се појављују у раду: *особе са телесним инвалидитетом*, *запошљавање особа са инвалидитетом* и *самоефикасност*, осврћући се и на значај савремених дефиниција појма особе са инвалидитетом, чији садржај прокламује афирмативан однос према припадницима ове

друштвене групе, заснован на принципима поштовања људских права. Други део првог поглавља рада био је посвећен анализи правних и стратешких докумената којима се на државном и међународном нивоу регулише положај ОСИ у сфери рада и радних односа, при чему је кандидаткиња констатовала да упркос томе што је проблем запошљавања особа са инвалидитетом препознат у бројним правним документима, законске мере за његово решавање још увек су слабо имплементирани у пракси, стављајући посебан акценат на значај доношења „Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом“. У трећем делу првог поглавља кандидаткиња се бавила разматрањем иностраних искустава у запошљавању особа са инвалидитетом, указујући на примере добре праксе запошљавања припадника ове популације у Америци и неким државама чланицама Европске уније: Француској, Аустрији и Хрватској. Кандидаткиња је у исто време критички преиспитивала досадашње резултате примене тзв. „квотног система“ у поменутим европским земљама, указујући и на одређене мањкавости због којих законско регулисање процеса запошљавања ОСИ ни у најразвијенијим европским државама још увек није дало резултате какви су се првобитно очекивали.

Четврти део првог поглавља рада био је посвећен разматрању тренутног положаја особа са инвалидитетом на тржишту рада у Републици Србији, њиховим социодемографским карактеристикама, факторима који доприносе смањеној мотивацији припадника ове популације да траже посао, као и резултатима досадашње примене „Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом“ на повећање броја запослених особа са телесним инвалидитетом у Србији. Кандидаткиња је посебан акценат ставила на критичко преиспитивање да ли и у којој мери постојеће законске одредбе о обавези запошљавања ОСИ мотивишу послодавце да запошљавају припаднике ове популације, као и на то колико програми који се нуде у циљу доквалификације и/или преквалификације особа са телесним инвалидитетом реално доприносе већој конкурентности припадника ове популације на савременом тржишту рада и њиховом лакшем запошљавању у Србији, при чему је указала и на постојање различитих облика дискриминације ОСИ на радном месту.

У петом делу првог поглавља рада приказане су кључне препреке са којима се свакодневно суочавају особе са телесним инвалидитетом у Србији а које на директан или индиректан начин отежавају запошљавање припадника ове популације. Међу различитим социјалним и психолошким баријерама које отежавају учешће ОСИ у сфери тржишта рада, кандидаткиња је као најзначајније издвојила и анализирала: постојање великог броја архитектонских баријера, широку распрострањеност предрасуда и (ауто)стереотипа о особама са инвалидитетом, недовољно поштоване законских одредби о обавези запошљавања ОСИ, недовољну развијеност услуга/сервиса подршке за особе са инвалидитетом, као и слабу примену средстава асистивних технологија, указујући да поменуте препреке највише погађају особе са тежим степеном телесног инвалидитета.

Шести део првог поглавља овог рада био је посвећен анализи квалитета живота особа са инвалидитетом, при чему је кандидаткиња указала и на чињеницу да постојање инвалидитета значајно доприноси смањењу квалитета живота како самих особа са инвалидитетом, тако и чланова њихових породица, стављајући посебан акценат на разлике у квалитету живота запослених и незапослених особа са телесним инвалидитетом, истичући да се запослени припадници ове популације чешће одлучују да започну живот изван родитељског домаћинства и/или оснују сопствену породицу.

У другом поглављу ИСТРАЖИВАЊЕ ЗАПОШЉАВАЊА ОСОБА СА ТЕЛЕСНИМ ИНВАЛИДИТЕТОМ У СРБИЈИ кандидаткиња је детаљно образложила предмет, циљеве, методологију истраживања и дала приказ добијених резултата. Представљање методологије истраживања односи се на одређење хипотеза, испитиваног узорка, методе за прикупљање приказивање и обраду података.

Део другог поглавља који се односи на приказ резултата истраживања, подељен је у седам посебних међусобно комплементарних целина. Кроз процену *Социодемографских карактеристика (запослених и незапослених) испитаника са телесним инвалидитетом и начином њиховог кретања* резултати истраживања су показали да међу особама са телесним инвалидитетом активним на тржишту рада у Србији доминирају лица из градских средина са завршеном четворогодишњом средњом школом и факултетским образовањем. Утврђено је и да се чак око 50% особа са

теленим инвалидитетом које раде или активно траже посао на отвореном простору креће самостално или користећи штап, односно да доминирају особе са лакшим степеном телесног инвалидитета. У другом делу *Подаци о (не)могућности самосталног функционисања испитаника и њихових потреба за коришћењем услуга/сервиса подршке за ОСИ и средстава асистивних технологија* указано је на недовољну развијеност адекватних услуга/сервиса подршке који могу допринети повећању броја радно ангажованих особа са телесним инвалидитетом, као и на висок степен самосталности у задовољавању свакодневних потреба запослених припадника ове популације и особа са телесним инвалидитетом које активно траже посао. Утврђено је да је услуга персоналне асистенције доступна само једној трећини особа са телесним инвалидитетом који изражавају потребу за њеним коришћењем, док је специјализовани градски превоз доступан само једном броју особа са телесним инвалидитетом које живе на територији Града Београда. У исто време резултати истраживања приказани у овом делу, указују да је малом броју особа са телесним инвалидитетом које раде или траже посао, потребно неко од средстава асистивних технологија.

Трећи део резултата истраживања кроз *Ставовe испитаника о препрекама у запошљавању особа са телесним инвалидитетом у Србији* указује да особе са телесним инвалидитетом као кључне социјалне и психолошке препреке које доприносе отежаном запошљавању припадника ове популације у Србији виде у: постојању великог броја архитектонских баријера, широкој распрострањености предрасуда и (ауто)стереотипа о радној способности особа са инвалидитетом, недовољној развијености услуга/сервиса подршке за ОСИ, као и слабој примени средстава асистивних технологија. Поред тога, особе са телесним инвалидитетом сматрају да дуготрајном одржању високе стопе незапослености припадника ове популације у Србији, доприносе и релативно слаба образовна структура ОСИ, касно увођење инклузивног образовања и слаба мотивација самих ОСИ да траже посао.

Указано је и да међу припадницима ове популације владају веома подељења мишљења о томе да ли и непоштовање законских одредби о обавези запошљавања ОСИ представља значајну препреку повећању броја запослених особа са телесним

инвалидитетом. Кандидаткиња је указала и на непостојање повезаности између степена стручне спреме особа са телесним инвалидитетом и њихових ставова о томе шта чини кључне препреке у запошљавању припадника ове популације у Србији, напомињући и да особе са телесним инвалидитетом већи значај придају егзогеним него ендогеним факторима који доприносе отежаном запошљавању припадника ове популације у нашој земљи. У четвртом делу приказа резултата истраживања *Повезаност степена подршке породице и могућност заснивања радног односа особа са телесним инвалидитетом* кандидаткиња указује да упркос томе што су и запослене и незапослене особе са телесним инвалидитетом од чланова свог непосредног окружења ретко добијале помоћ приликом тражења посла, незапослени припадници ове популације придају много већу важност мишљењима других о њиховим (не)могућностима да се запосле, него што су то у време док су тражили посао чинили запослени припадници ове популације. Пети део *Повезаност радног статуса и степена самоефикасности особа са телесним инвалидитетом* указује на непостојање статистички значајних разлика у перцепцији самоефикасности запослених и незапослених припадника ове популације, као ни да радни статус особа са телесним инвалидитетом није повезан са њиховим ставовима о утицају постојања инвалидитета на степен њихове самоефикасности.

У шестом делу *Искусва запослених испитаника у вези посла* кандидаткиња указује на недовољну прилагођеност радног места и услова рада потребама особа са телесним инвалидитетом, при чему истиче да и поред тога што су запослени припадници ове популације успешно интегрисани у својим радним срединама, њихове шансе за напретком у каријери и/или професионалним усавршавањем ипак су мање у односу на шансе њихових колега без инвалидитета. Кандидаткиња у исто време указује и да особе са телесним инвалидитетом често раде ван своје струке, обављајући послове за које је потребан нижи степен образовања од стручне спреме коју имају. Седми део *Искуста незапослених испитаника у вези тражења посла* показао је да и поред бројних мера које се спроводе у циљу већег запошљавања ОСИ у Србији, особе са телесним инвалидитетом и даље спадају у категорију дуготрајно незапослених лица. Кандидаткиња указује и на недовољно ангажовање незапослених особа са телесним инвалидитетом на пољу тражења посла, будући да чак једна трећина њих током

последњих годину дана нигде и није конкурисала за посао, при чему највећи број припадника ове популације користи само један до два начина информисања о слободним радним местима. У исто време резултати истраживања су указали и на постојање дискриминације особа са телесним инвалидитетом приликом тражења посла.

Резултати истраживања су табеларно и графички представљени и праћени одговарајућим објашњењима.

У делу ДИСКУСИЈА резимирани су основни налази и истакнут негативан утицај постојећих социјалних и психолошких баријера на процес запошљавања особа са телесним инвалидитетом и значај њиховог отклањања у циљу што успешнијег решавања проблема дуготрајног одржања изузетно високе стопе незапослености припадника ове популације у нашој земљи.

У **закључним разматрањима** докторске дисертације кандидаткиња је сумирала хипотезе уз извођење закључка и формулисање конкретних препорука. Закључци су засновани на теоријској анализи и критичком посматрању процеса запошљавања особа са телесним инвалидитетом у Србији, препрека са којима се припадници ове популације суочавају у сфери рада и радних односа и дискусији резултата емпиријског истраживања. Значај препорука огледа се у могућности унапређивања рада на смањењу стопе незапослености особа са телесним инвалидитетом, њиховог положаја у сфери рада и радних односа и успешној социјалној интеграцији у ширу друштвену заједницу.

5. ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ДИСЕРТАЦИЈЕ

На основу резултата истраживања докторска дисертација Бојане Димитријевић доприноси развоју теоријско-емпиријске науке у:

- Откривању кључних фактора који доприносе отежаном запошљавању особа са телесним инвалидитетом у Србији

- Утицају (не)постојања социјалне подршке на могућност запошљавања особа са телесним инвалидитетом
- Постојању повезаности радног статуса особа са телесним инвалидитетом и степена њихове самоефикасности
- Компарирању могућности запошљавања особа са телесним инвалидитетом у односу на особе са неким другим врстама инвалидитета
- Постојању повезаности између степена телесног оштећења и могућности запошљавања особа са телесним инвалидитетом у Србији
- Степену прилагођености радног места, процеса рада и радних задатака потребама запослених особа са телесним инвалидитетом
- Постојању субјективних фактора који доприносе смањењу мотивације незапослених особа са телесним инвалидитетом да траже посао
- Постојању различитих облика дискриминације особа са телесним инвалидитетом у сфери рада и радних односа

Отклањање постојећих социјалних и психолошких баријера у директној је вези са стварањем могућности активног и равноправног учешћа особа са телесним инвалидитетом у сфери тржишта рада и радних односа а самим тим и са смањењем стопе незапослености припадника ове популације који живе на територији Републике Србије. Овим истраживањем, проучавајући утицај различитих социјалних и психолошких препрека са којима се свакодневно суочавају ОСИ у нашој земљи, објашњени су узроци и последице дуготрајног одржања високе стопе незапослености становника Србије који имају неки облик телесног инвалидитета. Кроз анализу ставова особа са телесним инвалидитетом о кључним факторима који доприносе отежаном запошљавању припадника ове популације у нашој земљи, неминовно долазимо до закључка да се у нашој земљи **не може** очекивати значајније смањење стопе незапослености особа које имају неко оштећење/недостатак доњих и/или горњих екстремитета, пре него што се: уклоне архитектонске баријере, сузбију предрасуде и (ауто)стереотипи о радној (не)способности ОСИ, развију адекватне услуге/сервиси подршке намењени припадницима ове популације, побољша њихова образовна структура континуираном применом инклузивног образовања и измени законска регулатива о обавези запошљавања ОСИ, уз смањивање могућности послодаваца

да је избегну уплатама „казнених пенала“. У исто време као неминовност се намеће и континуирани рад на отклањању субјективних фактора који доприносе смањеној мотивацији особа са телесним инвалидитетом да траже посао, првенствено оснаживањем незапослених припадника ове популације, њиховим благовременим информисањем о програмима које нуди НСЗ, као и промовисањем вредности стицања средстава за личну потрошњу властитим радом а не путем новчаних накнада из домена социјалне заштите.

Будући да основни принципи људских права, поред самог радног ангажовања прокламују и обезбеђивање адекватних услова рада свакој људској индивидуи, неопходно је радити на сузбијању различитих видова дискриминације особа са телесним инвалидитетом у сфери рада и радних односа, првенствено кроз већу прилагођеност радних места, процеса рада и радних задатака потребама припадника ове популације, као и њиховим ангажовањем на пословима који одговарају преосталој радној способности и степену стручне спреме коју конкретна особа поседује. Уклањање свих видова социјалних и психолошких баријера које доприносе отежаном запошљавању особа са телесним инвалидитетом у Србији и спречавање њихове дискриминације у сфери рада и радних односа, једини је начин да се припадницима ове популације који живе у нашој земљи пруже услови да достојанствено-својим радом, обезбеде средства за личну егзистенцију, доприносећи на тај начин побољшању како квалитета властитог живота, тако и квалитета живота својих породица.

6. ЗАКЉУЧАК

Докторски рад кандидаткиње Бојане Димитријевић под називом *„Препреке у запошљавању особа са телесним инвалидитетом у Србији“* представља значајан допринос у разумевању проблема постојања великог броја различитих социјалних и психолошких препрека које доприносе отежаном запошљавању особа са телесним инвалидитетом које живе у нашој земљи, који је до сада недовољно проучен, те је у раду истражен целовито и критички уз уважавање научних и методолошких правила истраживања.

Имајући у виду све претходно речено у виду, Комисија сматра да је докторски рад Бојане Димитријевић „*Препреке у запошљавању особа са телесним инвалидитетом у Србији*“ урађен у складу са одобреном пријавом: да је одговарајућег обима, да је оригинално и самостално научно дело, да је предмет рада актуелан, а резултати истраживања конструктивно аргументовани, као и да дисертација доприноси унапређењу научног приступа изучавању предмета истраживања.

На основу изнетих оцена и коментара, Комисија предлаже Наставно-научном већу Факултета политички наука Универзитета у Београду да прихвати реферат о завршеној докторској дисертацији **Бојане Димитријевић** под називом *Препреке у запошљавању особа са телесним инвалидитетом у Србији*, јер сматра да је подобна за јавну одбрану, као и да одреди комисију пред којом ће се обавити одбрана.

У Београду,
28. 12. 2016. године

КОМИСИЈА:

проф. др Мира Лакићевић

проф. др Марија Митић

проф. др Тамара Џамоња Игњатовић, ментор